

УДК 347.921

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.37>

ІМУНІТЕТ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Гетманцев О.В.,*доцент, кандидат юридичних наук,**доцент кафедри процесуального права**Чернівецького національного університету**імені Юрія Федьковича,*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9366-3214>

Гетманцев О. В. Імунітет адвоката у цивільному судочинстві.

У статті здійснюється правовий аналіз питань пов'язаних із характеристикою змісту поняття правового імунітету та особливостей процесуального імунітету адвоката, як представника учасника справи у цивільному судочинстві для реалізації ним функції процесуального представництва у суді інтересів особи (фізичної, юридичної) шляхом учинення від її імені процесуальних дій з метою ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення в її інтересах.

Наголошується, що в період проведення реформування національної правової системи України у цілому та окремих її складових елементів, яка постійно перебуває у динамічному розвитку і це зумовлює виникнення нових норм права та необхідність удосконалення діючих правил поведінки у нашому суспільстві для досягнення цивілізованих і гуманних підходів у забезпеченні розбудови в Україні соціальної держави зі стабільною формою правотворчості та правого регулювання.

Права людини і громадянина возведені у ранг європейського стандарту, а отже потребують ефективного захисту національними судами.

Установлено, що судовий захист буде ефективним лише тоді коли буде досягнуто не лише пріоритет інтересів особи, а й буде гарантовано державою надання їй кваліфікованої правової допомоги через інститут адвокатури.

Закріплення у статті 59 Конституції права кожного на професійну правничу допомогу [1] і прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] не зняли актуальності у питаннях про юридичну природу і соціальний статус цього правозахисного органу, про гарантії захисту інтересів адвоката при здійсненні ним професійної діяльності у цивільному судочинстві.

У статті надається авторське визначення поняття імунітету адвоката та розкривається його процесуальний зміст та виділяються ознаки цього правового інституту.

Ключові слова: Імунітет адвоката, адвокатський імунітет, адвокат у цивільному судочин-

стві, процесуальний правовий режим адвоката, адвокатська діяльність, відносини адвоката з клієнтом, гарантії діяльності адвоката.

Hetmantsev O. Immunity of a lawyer in a civil proceeding.

The article carries out a legal analysis of issues related to the characterization of the content of the concept of legal immunity and the features of the procedural immunity of a lawyer, as a representative of a participant in a case in civil proceedings to implement the function of procedural representation in court of the interests of a person (physical, legal) by taking procedural actions on his behalf with the aim of passing a legal and justified court decision in its interests.

It is emphasized that during the period of reforming the national legal system of Ukraine as a whole and its individual elements, which is constantly in dynamic development and this leads to the emergence of new legal norms and the need to improve the existing rules of behavior in our society in order to achieve civilized and humane approaches in ensuring development in Ukraine, a social state with a stable form of law-making and legal regulation.

Human and citizen rights are elevated to the rank of the European standard, and therefore require effective protection by national courts.

It has been established that judicial protection will be effective only when not only the priority of a person's interests is achieved, but also the provision of qualified legal assistance through the institution of advocacy is guaranteed by the state.

Enshrining in Article 59 of the Constitution the right of everyone to professional legal assistance [1] and the adoption of the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" [2] did not remove the relevance of questions about the legal nature and social status of this human rights body, about guarantees for the protection of the lawyer's interests in the implementation him of professional activity in civil justice.

The article provides the author's definition of the concept of immunity of a lawyer and reveals its procedural content and highlights its features.

Key words: lawyer's immunity, lawyer in civil proceeding, procedural legal regime of the lawyer, procedural position of the lawyer, rights and duties of a lawyer, advocacy, lawyer-client relationship, guarantees of the lawyer's activity.

Постановка проблеми. У продовж останнього десятиліття в українській суспільній свідомості міцно закріпилася ідея стосовно прав і свобод людини та громадянина, що закономірно пов'язується із загальними реформаторськими процесами в Україні. Тематика забезпечення і захисту прав та свобод сьогодні вважається однією із важливих і необхідних, особливо у сучасний період для України у всіх сферах її життєдіяльності. Пріоритетне місце у внутрішній політиці України займає удосконалення національної судової системи та реформування цивільного судочинства у напрямку підвищення ефективності судового захисту. У державно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина головна роль відведена судовому захисту із можливістю надання кваліфікованої правової допомоги учасникам справи адвокатом.

Процесуальна діяльність адвоката у суді пов'язується з наданням різних видів правничої допомоги, яка повинна здійснюватися відповідно до принципів і засад закріплених у Конституції України і Законі України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». З іншої сторони повинні дотримуватися також і гарантії захисту прав та інтересів адвоката при здійсненні ним професійних обов'язків, як у судовому провадженні у цивільних справах, так і поза його судовою діяльністю. Мова йде про «іmunітет адвоката», який потребує наукового і практичного дослідження.

Стан опрацювання цієї проблематики. Науково-теоретичні та практичні питання пов'язані з дослідженням особливостей професійної діяльності адвоката взагалі, та у цивільному судочинстві зокрема, здійснювалися вітчизняними науковцями, наприклад: Т.В. Варфоломеевою, Т.Б. Вільчик, Н.С. Горбань, К.В. Гусаровим, У.Ю. Поляк, О.Ф. Ткаля, В.А. Кройтором, С.С. Сафулько, Р.Г. Мельніченко, О.Г. Яновською, Є.В. Чупрун та ін.

Метою статті є дослідження питань присвячених розкриттю змісту поняття іmunітета адвоката у цивільному судочинстві та його практичне значення.

Виклад основного матеріалу. Існування і поступовий розвиток будь-якої людини у суспільстві є не що іншим, як необхідність задовольняти свої природні потреби без яких людина існувати не може або таке існування буде неповноцінним, не комфортним чи неналежним з огляду на існування сучасних вимірів, рівня або стандарту забезпечення прав і свобод за допомогою яких задовольняються такі потреби та інтереси інди-

віда. Тому, погоджуємося із відомим представником загальної теорії та філософії права професором П.М. Рабиновичем, що: «оскільки ідеться про існування людини саме у суспільстві, то до першочергових, вітальних її потреб належить передусім потреба у повазі її гідності» [3, с. 28], яка через правові форми вираження у змісті нормативно-правових актах держави у вигляді прав і свобод людини одночасно потребує не лише їх правового забезпечення, а й можливості для їх носіїв здійснити судовий захист. Погоджуємося з Т. Вільчик про те, що: «Адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод» [4, с. 244].

У статті 3 Конституції України проголошено, що: «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Сучасний етап становлення і зміцнення національної державності в Україні супроводжується поступовим процесом її інтеграції до Європейського союзу. Це потребує переорієнтації усіх сфер життєдіяльності нашого суспільства, у томі числі й правової, у напрямку запровадження сучасних демократичних підходів у розумінні та практичній реалізації стандартів, які стосуються не лише у визнанні, гарантуванні, охороні, але й перш за все захисту таких прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Забезпечення і захист проголошених міжнародними актами та Конституцією України прав, свобод та інтересів людини й громадянина належить до однієї з пріоритетних функцій держави Україна. Як проголошено у статті 3 Конституції: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Від того наскільки ефективним є механізм захисту особи у конкретній державі надається характеристика її рівня розвитку демократичності, гуманності й цивілізованості. Це також надає можливість визначити гарантованість державного і суспільного захисту особистості, як у соціальному, так і у повсякденному житті.

У зв'язку з цим важливої актуальності набувають теоретичні та практичні питання організації та процесуальної діяльності представника-адвоката у цивільному судочинстві, діяльність якого, насамперед, пов'язана із наданням ним професійної правничої допомоги. Також, не меншою актуальності набувають сьогодні й ті питання, які стосуються необхідності забезпечити захист прав, особистих і професійних інтересів адвоката, що визначаються та характеризуються як адвокатський іmunітет або іmunітет адвоката.

Термін «іmunітет» має латинське походження від слів *immunitas*, *immunitatis* і означає звіль-

нення від повинності, недоторканість, не підпорядкування, незалежність, свободу від переслідування [5, с. 668]. Якщо розглядати імунітет з позиції його загального правового змісту, то указаний термін буде означати звільнення деяких суб'єктів права від поширення дії стосовно них загально - правових норм [6, с. 180]. Отже, імунітет можна розглядати у загальному розуміння як надані державою привілеї для певних категорій посадових осіб державних органів, суддів, правоохоронних органів, адвокатів, нотаріусів тощо, який полягає в їх свободі здійснення професійної діяльності та недоторканості.

Саме на необхідності такого розуміння поняття імунітету звертається увага у юридичних словниках та довідниках.

У теорії цивільного процесуального права, у судовій практиці у цивільних справах термін «імунітет» вживається, як правило, стосовно свідка, а рідше відносно суду чи судді, засідателя.

Можна відмітити, що термін «імунітет» у Законі України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» не вживається узагалі, що з урахуванням здійснюваної процесуальної діяльності адвокатом, як до його звернення до суду, так і під час судового розгляду і вирішення цивільної справи судом, а в окремих випадках навіть і після завершення судового провадження, на наш погляд необхідно розглядати у якості недоліка у правовому регулюванні процесуальної діяльності адвоката у цілому.

У літературі з цивільного процесуального права правовий імунітет розглядається як особливий різновид юридичних винятків, свого роду відхиленням від єдиних, типізованих правил нормативного регулювання [7, с. 183].

Ураховуючи наведені поняття правового імунітету можна вважати, що ця правова категорія пронизана в основному двома елементами: недоторканості та незалежності. Завдяки прояву таких внутрішніх та зовнішніх елементів імунітета його можна поділити на внутрішній і зовнішній імунітет.

Отже, можна визначити «адвокатський імунітет» чи «імунітет адвоката» - це захист адвоката від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів суспільного життя, як при здійсненні своєї професійної діяльності, так і в повсякденному особистому житті.

Професійна діяльність адвоката пов'язується з виникненням за його участі договірних правових відносин із різними суб'єктами політичної, економічної, соціальної належності. Такі відносини можуть бути протилежними, а іноді взаємовиключними. Держава в особі законодавчих органів може установлювати чи регулювати баланс співвідношення інтересів учасників таких відносин у сфері надання правової допомоги саме ад-

вокатом. Як зазначається у Законі «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», а саме у частині першій статті четвертій: «Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів». Як роз'яснюється у пункті восьмому статті першої Закону: «конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності» [2]. Не вживаючи при цьому у жодному разі термін «імунітет» можна припустити, що вже на початку Закону мова практично йде саме про імунітет адвоката. Можна запропонувати наступний зміст поняття імунітета адвоката або адвокатського імунітета – установлений державою процесуально-правовий режим, тобто, це визначена законодавством певна життєва дільниця суспільства, яка потребує державного правового регулювання, а саме визначення шляхів досягнення необхідної правової мети дозволеними засобами, з урахуванням балансу інтересів учасників суспільних інтересів у сфері надання правової допомоги, з можливістю визначити адвокатом пріоритет одних інтересів по відношенню до інших. Отже, не виключається можливість установлення адвокатом пріоритету одних інтересів по відношенню до інших або підпорядкування одних іншим. У зв'язку з чим, можна говорити про наявність певних ризиків при здійсненні адвокатом своєї професійної діяльності, які можуть походити від державних органів, органів місцевої влади і місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, окремих груп громадян чи окремо узятої людини. Така загроза може стосуватися не лише адвоката але й членів його сім'ї, родичів, знайомих або близьких для адвоката осіб. Тому, імунітет адвоката передбачає зовнішню і внутрішню незалежність адвоката від можливого впливу на його професійну діяльність з представництва у суді інтересів клієнта від родинного, сімейного, службового іншого стороннього тиску на необхідності досягнення певного кінцевого результату всупереч правовій меті, завданню, що може вплинути навіть на ефективність судового захисту прав та інтересів клієнта.

Процесуально-правовий режим є елементом цивільної процесуальної форми і характеризує процесуальний зміст (сторону) діяльності суб'єкта цивільного судочинства. Це встановлений законом певний порядок процесуальної діяльності адвоката для досягнення визначеної законодавством мети і завдань використовуючи для цього передбачені (чи дозволені) процесуальні засо-

би. Правильний підбір і застосування адвокатом процесуальних засобів допомагають вирішувати життєві ситуації, усувати перешкоди, які виникають у клієнта, а отже заважають йому реалізувати свої права та інтереси.

Зазвичай, правові цілі повинні визначитися соціальними інтересами суспільства. Це дозволяє обирати оптимальне поєднання правових засобів для їх досягнення (дозволи, заборони, правові стимули, зобов'язання, обмеження тощо), своєчасно виявляти недоліки у правовому регулюванні, колізії у нормативно-правових актах, не ефективність дії норми права тощо. Не дарма адвокати є одними з ініціаторів удосконалення положень національного законодавства і розробників шляхів підвищення ефективності роботи судів України при чому не лише з позиції досягнення правових цілей, але й досягнення соціальних цілей і результатів.

В Україні на основі міжнародних стандартів надання правової допомоги, насамперед практикуючими юристами (адвокатами), створено правові гарантії надання такої правової допомоги для заінтересованих у цьому осіб, що забезпечує їх доступ до правосуддя у цивільних справах для захисту своїх прав, свобод та інтересів. Майже запроваджено в Україні правову політику держави щодо обов'язкового представництва інтересів учасників справи у суді. Отже, правовий вектор реформ в Україні у сфері судового захисту переважно був спрямований у напрямку лише створення гарантій для надання адвокатом правової допомоги для звернення особи до суду за судовим захистом або надання безкоштовної правової допомоги певним верствам населення. Це цілком зрозуміло, адже у будь-якому цивільному судочинстві, відповідно до засади (принципу) змагальності, завжди приймають участь два учасника справи з протилежними інтересами. Кожен з таких учасників справи відповідно до частини першої статті 60 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК) виявляє бажання мати представника-адвоката з метою виграти судовий процес для задоволення своїх матеріальних інтересів у цивільній справі. Виграний судовий процес приносить задоволення, як клієнту у зв'язку з отриманням матеріального задоволення, так і адвокату – отриманням ним матеріального та професійного задоволення з можливим подальшим зростанням адвокатського авторитету у суспільстві.

Але якщо учасник справи незадоволений результатом остаточного розгляду і вирішення справи судом, який зафіксований у судовому рішенні, така особа, як правило, виявляє певні претензії до свого адвоката, вважаючи, що він (адвокат) не належним чином здійснював свої професійні обов'язки саме з представництва у суді. У такому разі, як засвідчує судова практика у цивільних справах, програвший учасник

справи може звернутися до суду з претензією до свого представника-адвоката у зв'язку з неналежним або несумлінним веденням справи клієнта у суді чи за підставою відсутності у адвоката достатньої кваліфікації у даній категорії справи. Іноді, для досягнення мети адвокатського представництва в суді інтересів учасника справи адвокат може несумлінно ставитися до виконання своїх професійних обов'язків.

Отже, імунітет адвоката передбачає захист прав та інтересів адвоката від внутрішнього і зовнішнього негативного впливу. До зовнішніх правових ознак, які гарантують незалежність адвоката, можна назвати положення статті 5 Закону, що: «Адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб», вимоги щодо несумісності (ст. 7), здійснення адвокатської діяльності у передбачених організаційних формах (видах) (ст.ст. 13–15), наявність Єдиного реєстру адвокатів (ст. 17), гарантії адвокатської діяльності (ст. 23), які захищають права, честь і гідність адвоката та охороняють і захищають від негативного впливу зовнішніх суб'єктивних факторів.

До внутрішніх гарантій імунітета адвоката необхідно віднести рівність з іншими учасниками судового провадження (п. 5 ч. 1 ст. 23 Закону), захист життя, здоров'я, честі і гідності адвоката та членів його сім'ї, їхнього майна (п. 6 ч. 1 ст. 23 Закону) та інші.

Внутрішній адвокатський імунітет можна охарактеризувати як захист адвоката від негативного впливу на нього зі сторони рідних, близьких йому людей стосовно судової справи, якою він професійно займається саме як представник-адвокат. Також, до внутрішніх складових елементів імунітету адвоката необхідно віднести право висловлювати власне професійне судження з приводу матеріалів справи і поведінки учасників судового процесу у конкретній справі навіть з можливістю здійснювати прогнозування вирішення цивільної справи у якій він бере участь.

Отже, участь адвоката у цивільному судочинстві передбачає здійснення процесуальної діяльності пов'язаної з представництва у суді особи з метою надання кваліфікованої правової допомоги для захисту прав, свобод та інтересів такої особи у цивільному судочинстві.

Висновки. Словосполучення «імунітет адвоката» та «адвокатський імунітет» повинні розглядатися як категорії синоніми.

Процесуальний імунітет адвоката – це захист адвоката від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів суспільного життя, як при здійсненні своєї професійної діяльності, так і в повсякденному особистому житті.

Потрібно розрізняти зовнішні та внутрішні елементи імунітета адвоката, які мають свій

зміст, а отже впливають на зовнішні форми прояву незалежності і недоторканості адвоката у зв'язку із здійснення ним професійної діяльності з представництва інтересів клієнта у цивільному судочинстві.

Адвокат не вправі прикриватися, тобто посилатися на імунітет для уникнення відповідальності за матеріальну шкоду завдану представляемій особі (клієнту) у разі невдалого ведення її цивільної справи у суді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята від 28 червня 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр#Text>.
2. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Рабинович П.М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
4. Вільчик Т. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. № 11. 2014. С. 243–250.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т.2: Д – Й. К.: «Укр. енцикл.», 1999. 744 с.
6. Багатомовний юридичний словник-довідник / О.І. Голубовська та ін. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Holubovska_Iryna/Bahatomovnyi_iurydychnyi_slovnyk-dovidnyk.pdf?
7. Васильєв С.В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ: Алерта, 2021. 658 с.